УДК 172.3

Чеслав Порембський

ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ, ПРИНЕСЕНА З ДАЛЕКОГО КРАЮ

У статті розглянуто історико-філософські погляди папи Івана Павла II в контексті польського історичного досвіду та християнської культурної спадщини. Наукове й пастирське вчення римського понтифіка було основане на глибокому переконанні в тому, що європейська, і зокрема польська, культура, з якою він себе ототожнював, має засадничо християнський характер. Закоріненість у традиції зумовлює ціннісні орієнтири народу і визначає вектори його розвитку. В умовах, коли той чи інший народ позбавлений власної державности, головними чинниками збереження національної свідомости є його мова і духовна культура.

Ключові слова: Кароль Войтила (Іван Павло II), мультикультуралізм, релігія і держава, християнські цінності.

У предметному покажчику до суто філософських праць Кароля Войтили марно шукати гасла, пов'язані з філософією історії[1]. Філософія Кароля Войтили – це філософія буття, філософія людської особи, філософія спільноти, філософія Бога і релігії, етика, у тому числі й соціяльна етика; це що завгодно, тільки не філософія історії. Проте Кароль Войтила – священик, митець, громадянин, член польської історичної спільноти – мав надзвичайне чуття до історико-філософської проблематики, особливо ж до проблеми сенсу того історичного досвіду, який випав на долю поляків. Ця проблематика знайшла яскраве вираження в ініціятивах і творах Кароля Войтили після того, як він став папою. Мабуть, Іван Павло II був таким винятковим папою саме тому, що він навчав і діяв з думкою про історичний вимір існування окремих людей і людських спільнот, і під цим оглядом жоден інший папа не може з ним зрівнятися.

[1] Пор.: Rocco Buttiglione. *Myśl Karola Wojtyły*. Lublin 1996, c. 26 (примітка).

Цікаво було б визначити всі сфери історіософії, у яких залишила слід думка Івана Павла II, а також пригадати, як сама ця думка формувалася під впливом польського історичного досвіду й польської культурної перспективи.

Та перш ніж ми візьмемося до першої з цих проблем, тобто спробуємо перелічити всі сфери думки й діяльности Івана Павла II, котрі можна прямо віднести до філософії історії або принаймні визнати наближеними до цієї філософської дисципліни, треба зробити одне вступне застереження й коротко його обґрунтувати.

А полягає воно в тому, що інакше й бути не могло: у центрі вчення Івана Павла II була постать Христа, а отже – і проблематика воплочення. Роздумуючи над сенсом «людської мандрівки», Іван Павло II врешті-решт повертався до тайни воплочення. Однак, усвідомлюючи принципове значення проблематики воплочення для християнського розуміння історії та, зокрема, для філософії історії Івана Павла II, ми все ж воліємо не порушувати цю проблематику безпосередньо. Не тому, що вона насамперед релігійна, а тому, що навіть суто філософські її аспекти надто численні й ведуть до надто фундаментальних питань, щоб ми могли розглянути їх у цій статті поряд із багатьма іншими питаннями. Зацікавленому читачеві можемо лише вказати на багату літературу з цієї теми[2]. Під кінець ми ще повернемося до цього питання. А тепер, зробивши таке застереження, спробуймо визначити найголовніші сфери історіософської думки Івана Павла II.

1. Щоб окреслити першу з цих сфер, звернімо увагу на одну рису понтифікату Івана Павла II, яка з часом стала очевидною, але не втратила своєї винятковости: його майже безперервне паломництво. Це справді був папа-паломник. І хоч усі його подорожі можна трактувати передовсім як служіння «оповісника правди» чи «місіонера», сам він уживав слово «паломництво». Цим він показував, що відбуває свої подорожі – зокрема, а може, й насамперед – для того, щоб скласти честь і виявити шану всім тим цінностям, що їх різні країни й народи витворили протягом своєї історії. Паломник – це той, хто йде, іноді далеко, щоб поклонитися. А Іван Павло II віддавав місцям, які він відвідував, доземний уклін – у буквальному сенсі цього слова. Одним із знаків його понтифікату став образ папи, що цілує землю, на яку тільки-но ступив. За цим знаком крилася певна ідея, яку Іван Павло II віднаходив у документах II Ватиканського собору і яку не раз формулював сам. Особливо влучно її висловлено в енцикліці *Slavorum apostoli*, присвяченій святим Кири-

[2] Див., наприклад: *Incarnation: Textes réunis par Marco M. Olivetti*. Padova 1999.

лові та Методію. У ній Іван Павло II не тільки порівнює Церкву з «гармонійним хором, складеним із голосів незліченних мас людей, який тисячами тональностей, тембрів і мелодій лунає на славу Божу з кожної точки нашої земної кулі в кожний момент історії»[3]. Він із похвалою говорить також про «цілу ту спадщину добра, яка передається з покоління в покоління»[4], і порівнює її з кольоровою мозаїкою, складеною з безлічі камінців. Папа пише:

> Євангеліє не веде до зубожіння чи згасання того, що кожна людина, народ або нація, кожна культура протягом історії пізнають і здійснюють як добро, правду та красу. Навпаки, Євангеліє спонукує засвоювати й розвивати всі ці цінності: великодушно, з радістю втілювати їх у власному житті й доповнювати їх таємничим та ушляхетнюючим світлом Одкровення.[5]
>
> …[Саме тому] Церква повсюди здійснює свою вселенськість, приймаючи, об'єднуючи в одне ціле й вивищуючи всі правдиві людські цінності.[6]

Отже, «кожна точка нашої земної кулі, кожний момент історії» заслуговує нашої уваги, бо ж цей момент може бути початком чогось вартісного, якоїсь «правдиво людської цінності», яка заслуговує, щоб її помітили, оцінили або «вивищили». Карта світу рясно всіяна слідами перебування Івана Павла II, який з великим пієтетом і видимою радістю «вивищував» оці правдиві людські цінності. Цю думку, а заразом і головну ідею, яку хотів донести до нас Іван Павло II, можна сформулювати й так: жодна епоха, жодна хвилина не проходить даремно, жодний клаптик землі не є «неплідною землею»: завжди й усюди може з'явитися щось, що стане частинкою отієї «живої мозаїки Вседержителя»[7].

Надягання на голову індіянських уборів із пір'я чи мексиканських сомбреро, вистукування ритмів африканського танцю, співання разом із юнаками й дівчатами, що зібралися на Всесвітній день молоді, – усе це випливало з глибокого переконання й прив'язаности до тієї традиції, яку так чудово втілюють святі Кирило й Методій, – традиції прийняття і пошанування культурного та релігійного внеску окремих спільнот до загальної «спадщини добра».

---

[3] Іван Павло II. Енцикліка *Slavorum apostoli* (2 черв. 1985), 17.

[4] Там само, 18.

[5] Там само, 18.

[6] Там само, 19.

[7] Там само, 18.

2. Другий важливий мотив історіософської думки, присутній у творах і ділах Івана Павла II, уже, власне, також устиг прозвучати. Згадаймо: папа говорить про потребу й обов'язок «вивищувати» кожну цінність, яку пізнає та здійснює «кожна людина, народ або нація, кожна культура». Тут, неначе на одному диханні, поряд із народами, націями та культурами згадано й «кожну людину». До того ж, саме з «людини» й починається цей перелік.

Помітна в цьому твердженні переконаність у значенні й історичній вагомості ціннісного доробку кожної особи, котра відгукується на своє властиве покликання, була, здається, завжди притаманна Каролю Войтилі: ще з ранньої молодости він був оточений людьми, завжди цікавився ними, був готовий вислуховувати їх, допомагати їм, ділити з ними свій час, години праці й хвилини відпочинку. На своєму життєвому шляху Войтила не губив друзів. Він пам'ятав про них, запрошував до резиденції краківських єпископів, а згодом і до Ватикану. Однак ця його постава доброзичливої відкритости, зацікавлення іншою людиною, з якою добре зустрітися хоча б на хвилину, з якою варто перекинутися хоч би словом, ставала особливо помітна саме тоді, коли Іван Павло II стикався з незліченними масами, які обступали його, відчуваючи в ньому вродженого промовця й надзвичайно обдарованого співрозмовника, що вміє не тільки одразу дібрати відповідний тон, а й слухати. Кароль Войтила був незвичайним співрозмовником. Це підтверджують як ті, хто розмовляв із ним віч-на-віч або у вузькому колі, так і ті, хто стежив за його розмовами з юрмами людей, що збиралися попід вікнами «його будинку» на Францисканській вулиці в Кракові.

Йозеф Тішнер у своєму інтерв'ю Джорджеві Вайґелю звертає увагу на цю особливість характеру й життєвої постави Кароля Войтили – священика. За словами Тішнера, Войтила розумів священиче служіння як «уміння мудро потрактувати будь-кого»[8]. Навіть у філософській праці Войтили отой «хтось», інша особа, має більше значення, ніж абстрактні розважання й тези, навіть якщо ця інша особа – теж філософ. Вайґель пише: «Войтилина відкритість у стосунках з іншими "унаочнювала" його філософію навіть тим, хто не мав формальної філософської освіти. Інші філософи думали над текстами. Кароль Войтила завжди думав про людей»[9].

Той, хто так цінував іншу людину, був нею так зацікавлений, був такий відкритий до неї, не міг прийняти позірну «мудрість» свого часу, згідно з якою значення індивідуума в історії – порівняно зі значенням суспільних

[8] George Weigel. *Świadek nadziei*. Kraków 2002, c. 170 (українською мовою див.: Джордж Вайґель. *Свідок надії: Життєпис Папи Івана-Павла II* / пер. з англ. Р. Скакун. Львів 2011).

[9] Там само.

і політичних структур, масових рухів чи епохальних інтелектуальних течій – цілковито зникоме або й узагалі відсутнє.

Паломництва Івана Павла II були також не в останню чергу ходінням слідами осіб, які так чи інакше відзначилися в історії Церкви, окремих людських спільнот, народів або націй. Іван Павло II був невтомний як інтерпретатор і коментатор тих уроків, що випливали з життєпису визначних постатей, яким він складав шану. Жоден інший папа не «виніс на вівтар» стількох святих і блаженних. Проголосивши покровителями Европи святих Кирила і Методія, він намагався показати, як діла й позиції окремих людей можуть набути епохального, на мірку цілого континенту й усього світу, значення, і наголошував, що в ключових точках історії завжди стоять певні особи, діла яких мають вирішальний вплив на перебіг подальших історичних подій.

Під час свого першого паломництва до Польщі папа в Освенціміі-Бжезінці, на території колишнього концтабору, розпочав свою проповідь зі згадки про дві постаті – Максиміліяна Кольбе й Едіту Штайн. Він говорив про них як про переможців, що зуміли протиставитися нелюдській машині, яка діяла в цьому місці, «побудованому на ненависті й зневазі»[10]. А відразу після цього прозвучали дуже характерні слова:

> Утім, не хочу зупинятися на цих двох прізвищах. [...] Скільки ж бо таких перемог було тут здобуто? [...] Ми прагнемо оточити якнайглибшою пошаною кожну з цих перемог, кожний вияв людяности, що заперечував систему систематичного заперечування людяности.[11]

Така глибока шана до розмаїтих перемог людини у світлі трудів і звершень святих, учених, героїв, великих провідників і звичайних людей – це ще один знак понтифікату Івана Павла II. Значною мірою це знак опору духові часу, який не тільки заперечував саму можливість визнати за починаннями окремих осіб певну важливість і цінність, а й одверто «редукував» людей до масових структур і процесів.

Саме принципове переконання, що життя кожної людини може стати нагодою для здобуття історично важливих перемог і що кожна людина може своїми перемогами примножувати «спадщину добра», якраз і було джерелом особливої самоінтерпретації Івана Павла II. Як відомо, ще з юнацьких літ Войтила мав передчуття свого незвичайного покликання. Після 16 жовтня 1978 року це відчуття переросло в майже цілковиту певність. Під кінець життя, у ході розмови, текстом якої завершується книжка «Пам'ять та ідентичність», папа каже прямо:

---

[10] Jan Paweł II. *Pielgrzymki do Ojczyzny*. Kraków 2005, c. 154.

[11] Там само, с. 155.

> Я живу в переконанні, що в усьому, що я кажу й роблю у зв'язку з моїм покликанням і посланництвом, моїм служінням, присутнє щось, що не є виключно моєю ініціятивою. Я знаю: в усьому тому, що я роблю як наступник Петровий, дію не тільки я сам.[12]

3. Наступний важливий історіософський мотив, яким характеризувався понтифікат Івана Павла II, – це роздуми на тему присутности зла в історії. Папа порушував це питання в усій його філософській загальності. І на цьому філософському рівні Іван Павло II потверджував два фундаментальні інтуїтивні висновки, які визначають хід християнської думки в цій сфері. Йдеться, по-перше, про розуміння зла як певного браку, нестачі, чогось вторинного, паразитичного – і в підсумку слабшого в стосунку до добра й до суті буття. А по-друге, про визнання того, що зло – це все-таки якась загадка, яку ми не здатні до кінця розгадати; зло криє в собі певну таємницю, і нам годі сподіватися цілком і сповна її розкрити. Обидва ці інтуїтивні висновки раз у раз виринають у думці Івана Павла II, зокрема коли він застановляється над відміною зла, котра так кардинально вплинула на перебіг історії у XX столітті, – над злом тоталітарного ладу.

Ті самі ідеї звучать і в роздумах папи на початку «Пам'яті й ідентичности», зокрема в таких розділах книжки: 1. «*Mysterium iniquitatis*: співіснування добра і зла»; 2. «Ідеології зла»; 3. «Міра, визначена злу в історії Европи». Однак Іван Павло II повертається до них і згодом – фактично, по всьому тексту книжки. Ключове значення мають початкові загальні тези:

> Зло – це завжди брак якогось добра, що має бути присутнє в даному бутті, це завжди нестача. Однак зло ніколи не є цілковитою відсутністю добра. Яким чином зло виростає і розвивається на здоровій основі добра – це, до певної міри, таємниця. Таємниця – також і те добро, що його зло не зуміло знищити, добро, яке проростає неначе наперекір злу, і то на тому самому ґрунті.[13]

Ці тези папа розвиває в роздумах над головними формами зла в XX столітті – нацизмом і комунізмом.

Говорячи про свій особистий досвід «ідеології зла», Іван Павло II звертає увагу на те, що речники обох різновидів тоталітаризму однаково наполегливо намагалися приховати справжній характер своїх починань. Вони докладали надзвичайних зусиль, щоб приховати правду про те, що

---

[12] Jan Paweł II. *Pamięć i tożsamość*. Kraków 2005, c. 169 (українською мовою див.: Іван Павло II. *Пам'ять та ідентичність* / пер. з іт. М. Прокопович. Львів 2005).

[13] Там само, с. 11.

коїли. І в обох випадках досягали часткового успіху. Суспільна думка Заходу й західні політики довго не зважали на правду про винищення євреїв. Таким самим чином – хоч і протягом довшого часу – до Заходу не доходила правда про комуністичні злочини, про архіпелаг ҐУЛАҐ, про замордованих у Катині. Тут варто замислитися над тією обставиною, що правда про комуністичні злочини торувала собі шлях до людських умів набагато важче. Мабуть, у цьому й полягає частина відповіді на питання, чому такому злові, як комунізм, дано було тривати довше. Однак повної і вичерпної відповіді на нього ми не маємо. Наражаючись на дію цього зла, наприклад, у Польщі, можна було подумати, що й воно було в певному розумінні потрібне світові й людині. Адже буває, що в конкретному реальному укладі людського життя зло виявляється в певному розумінні потрібним, – воно потрібне остільки, оскільки створює нагоду для добра.[14]

4. Таке бачення людської історії, у тому числі й новітньої, послужило одною з підстав для оцінки переломних подій, що до них сам папа неабияк причинився, – подій 1989 року. На відміну від політиків, Іван Павло II, реагуючи на повороти новітньої історії, розглядає їх у значно ширшій і глибшій перспективі, одним з елементів якої є, зокрема, і його філософія історії. Через це він міг одразу зрозуміти всю значущість подій, співтворцем, учасником і свідком яких був. Енцикліка Centesimus annus, яка з'явилася одразу ж після переломного 1989 року, править тут за вельми промовистий приклад. У третьому розділі цієї енцикліки, котрий так і називається: «1989 рік», папа не тільки підкреслює епохальне значення змін, що відбувалися в Центральній і Східній Європі, а й наводить причини падіння реального соціялізму в цьому регіоні, вказуючи, серед іншого, й на те, що витворена комуністами система призводила до регулярного порушення прав трудящих – тим-то й перелом 1989 року розпочався з робітничих страйків і протестів. Папа пов'язує цю рису реального соціялізму з принциповою хибністю економічної системи, джерелом якої було передовсім загальне пригнічення людської ініціятиви та підприємництва, поставлених під контроль громіздких бюрократичного й політичного апаратів. Проте глибинна причина кризи й падіння комуністичного тоталітаризму полягала в невизнанні правди про людину. Через це реальний соціялізм був брехливою у своїй суті системою, яка дедалі гірше витримувала конфронтацію з «непропагандною» дійсністю мінливого світу. У світлі цього негативного досвіду особливого значення набуває вимога пошани до всіх прав людського сумління. Папа пише:

[14] Пор.: Jan Paweł II. *Pamięć i tożsamość*, c. 23.

«Жоден справжній прогрес не є можливий без пошанування природного й основоположного права людини на пізнання правди та на те, щоб керуватися нею в житті»[15].

Нагодою до роздумів над сенсом історичних процесів стала для Івана Павла II також європейська інтеграція. Оцінюючи цей процес, папа «з далекого краю» покликався і на власний історичний досвід. Наприклад, коли один із журналістів запитав його, хто більше виграє від розширення ЕС: «стара» чи «нова» Європа, папа переформулював запитання і застановився над тим, котра з «Европ» може більше втратити або принаймні більше має що втрачати. Він зробив висновок, що саме Східна Європа може небезпідставно побоюватися втратити частину тих цінностей, які збереглися в неї у нездевальвованому вигляді, тому що тут вони були конечні для опору й збереження власної ідентичности.[16]

У своїх розважаннях над долею Європи папа, зазвичай, доходив оптимістичних висновків. Він, серед іншого, добачав у європейській інтеграції шанс на те, що Європа знову стане тією Європою, яка охоплює весь континент, і наблизиться до того, чим вона колись була, – до єдности, багатої своєю різноманітністю. Уже під час свого першого паломництва до Польщі Іван Павло II говорив про «духовну єдність християнської Європи, що складається з двох традицій: східної і західної»[17]. Він скрупульозно перерахував етапи християнізації слов'янського світу: згадав, що в хорватів і словенців цей процес почався ще близько 650 року, згадав про християнізацію болгар – хрещення князя Бориса I в 864 (або 860) році, а також про діяльність Кирила й Методія на території Великоморавської держави та про хрещення чеського князя Боривоя, яке той прийняв од рук святого Методія 874 року. Він говорив про хрещення Руси в 988 році, про євангелізацію полабських слов'ян, нарешті, про хрещення Литви за князя Міндовґа, яке було поновлене в 1386-1387 роках завдяки королеві Ядвізі. Звертаючись до земляків, папа говорив і про себе самого, немовби дивуючись тому, «як глибоко вростає в ґрунт історії коріння, з якого він сам разом із вами виростає»[18].

Описуючи початки християнства у Східній Європі, зокрема серед слов'ян, понтифік наголошував і на певних особливостях тодішнього становища Церкви, передовсім на тому, що, незважаючи на виразну відмінність між традиціями Риму і Візантії, тогочасна Церква була єдина. Тому-то Русь,

---

[15] Іван Павло II. Енцикліка *Centesimus annus* (1 трав. 1991), п. 29.

[16] Пор.: Jan Paweł II. *Europa Zjednoczona w Chrystusie*. Kraków 2002, c. 244.

[17] Там само, с. 12.

[18] Там само, с. 13.

хоч і прийняла хрещення з Візантії, зберігала також і постійний контакт із Західною Церквою. В апостольському посланні *Euntes in Mundum* з нагоди тисячоліття хрещення Київської Руси Іван Павло II нагадує, наприклад, що того самого 988 року, коли була охрещена Русь, папа Іван XV – згідно з Никонівським літописом – подарував князеві Володимиру мощі святого Климента, що їх привезли з Херсонесу до Риму святі Кирило й Методій. Іван Павло II згадує і про Бруно Кверфуртського, що як *archiepiscopus gentium* («архиєпископ народів») відвідав Володимира близько 1007 року. Папське послання містить надзвичайно позитивну оцінку того факту, що в Русі проповідь віри вели слов'янською мовою, адже це

> стало для давньослов'янської мови поштовхом до внутрішнього преображення й дедалі більшого ушляхетнення. Вона стала літературною мовою, а отже одним із найважливіших чинників, від яких залежить культура, тотожність і духовна сила народу.[19]

Трохи далі папа дає й загальну оцінку хрещення Руси:

> Завдяки кирило-методіївській спадщині тут відбулася зустріч Сходу із Заходом, цінностей нових із цінностями успадкованими. Елементи християнської спадщини проникли в життя й культуру цих народів і стали джерелом натхнення для літературної, філософської, богословської та мистецької творчости, послуживши основою для цілком оригінальної «версії» европейської та й просто загальнолюдської культури. Навіть сьогодні універсальний вимір проблем як індивідуально-людського, так і суспільного порядку, що порушуються в письменстві й мистецтві цих народів, викликає у світі безнастанний подив.[20]

Як відомо, говорячи про первісну єдність европейського континенту, Іван Павло II одночасно висував і відповідну вимогу – працювати задля того, щоб обидві великі европейські традиції, західна і східна, прийшли до порозуміння та згоди. Ця вимога, яку він часто виражав за допомогою метафори двох легень, що ними має дихати Европа[21], мала, на думку понтифіка, ширше значення, котре не обмежувалося самою тільки Европою. Папа вважав, що програма мислення й діяння, яка полягає в ламанні бар'єрів та усуванні давніх протиставлень і суперечностей, є своєрідним знаком часу. Того часу, коли по всьому світу відчувається дедалі більша

---

[19] Іван Павло II. Апостольське послання *Euntes in Mundum* (25 січ. 1988); цит. за: Jan Paweł II. *Papieskie posłania Jana Pawła II do Ukraińców*. Kraków 2001, c. 269.

[20] Там само, с. 269.

[21] Іван Павло II. Енцикліка *Redemptoris Mater* (25 бер. 1987), п. 34.

потреба, дедалі більше прагнення до миру та єдности. В посланні *Euntes in Mundum* Іван Павло II писав:

> Справжній мир неможливий без об'єднавчого процесу, в якому кожен народ зможе у свободі й правді вибирати шляхи свого розвитку. З іншого боку, такий процес неможливий, коли немає згоди стосовно тієї первинної й підставової єдности, що проявляється в різних формах, які не протиставляються одна одній, а взаємно доповнюються, потребують одна одної й тягнуться одна до одної. […] Европа, яка побудована на християнських підвалинах, покликана особливим чином турбуватися про мир у всьому світі.[22]

6. Один із важливих моментів папського вчення, що виявляє історіософські зацікавлення та погляди Івана Павла II, пов'язаний з поняттям народу. У різних промовах, енцикліках, листах, проповідях, інтерв'ю, а також у своїх книжках папа раз у раз повертається до кількох фундаментальних питань щодо народу. Наприклад, можна зауважити свого роду захоплення понтифіка явищем постання нових народів, отим особливим поєднанням історичних обставин, завжди дещо відмінних, що творить підоснову для зростання й формування народу. Це була одна з причин, чому папа так цікавився Африкою. Він був переконаний, що в Африці просто на наших очах відбуваються народотворчі процеси, які в Європі мали місце ще кільканадцять століть тому. Папа прямо говорить про це, наприклад, у «Пам'яті й ідентичності», згадуючи свій візит до штабквартири ЮНЕСКО у 1980 році:

> У промові з трибуни ЮНЕСКО я покликався на досвід моєї батьківщини, і мене особливо добре зрозуміли представники тих суспільств, що перебувають на етапі формування власної батьківщини й творення власної національної ідентичности. Ми, поляки, пройшли цей етап десь на зламі X й XI століть.[23]

Серед чинників, які визначають виникнення народу та його самозбереження, особливе місце посідає мова. Говорячи про «інкультурацію християнства» серед слов'ян, папа підкреслює значення того факту, що завдяки святим Кирилові й Методію ця інкультурація причинилася до остаточного формування й досконалого вироблення мовної культури слов'ян. Мова й уся духовна культура є способом і немовби місцем існування свідомости народу, яке набирає особливого значення тоді, коли народ позбавлений власного фізичного простору. І знову найкращим прикладом для Івана Павла II слугує історія Польщі:

---

[22] Цит. за: Jan Paweł II. *Papieskie posłania do Ukraińców*, c. 285.

[23] Jan Paweł II. *Pamięć i tożsamość*, c. 81.

> Відомо, що на XIX століття припадають найвищі досягнення польської культури. У жоден інший період польський народ не породив таких геніїв пера, як Адам Міцкевич, Юліюш Словацький, Зиґмунт Красіцький чи Кипріян Каміль Норвід. Ніколи до того польська музика не досягала такого високого рівня. […] Те саме стосується й образотворчих мистецтв: живопису чи скульптури.[24]

Роздумуючи над історичною роллю народів, папа також часто повертається до питання про своєрідну діялектику народного й універсальних начал в історії. Він підкреслює, з одного боку, значення, необхідність і незамінність кожного народу, покликаного докласти свій камінчик до «живої мозаїки Вседержителя», а з іншого боку, наголошує на тому, що народ, як і сім'я, – це природна спільнота. Такі спільноти нічим неможливо замінити. Це значить, що для реалізації есхатологічного покликання кожної людської особи є потреба, серед іншого, саме в таких спільнотах. Проте з іншого боку, національні спільноти не повинні займати хибну позицію замкнутости, зосередження на власному доробку і власних цінностях. Така позиція призводить до внутрішнього зубожіння як самих цих спільнот, так і окремих людей, з яких вони складаються. Такі роздуми підводять Івана Павла II до власного визначення патріотизму. Вони також спонукують його вдаватися до прикладів, узятих з історії власного народу. Під цим оглядом особливо промовисті подані в «Пам'яті й ідентичності» міркування на тему трансформацій «польськости». Папа говорить про те, що польськість творять два начала: первісне, п'ястівське, і яґеллонське.

> Потім, протягом п'яти століть, це була польськість яґеллонської епохи: вона уможливила створення багатонаціональної, багатокультурної, багаторелігійної Речі Посполитої. Усі поляки носили в собі ту релігійну й національну різноманітність. Я сам родом із Малопольщі, з краю давніх віслян, тісно пов'язаних із Краковом. Але навіть тут, у Малопольщі, – а в Кракові, може, навіть більше, ніж деінде, – відчувалася близькість Вільна, Львова та Сходу.
>
> Надзвичайно важливим етнічним чинником у Польщі була також присутність євреїв. Пам'ятаю, що серед моїх однокласників у початковій школі у Вадовицях принаймні третину становили євреї. В гімназії їх було трохи менше. Де з ким я товаришував. І що вражало мене де в кому з них, то це їхній польський патріотизм. А значить, польськість – це, по суті своїй, різноманітність і плюралізм, а не тіснота й замкненість. Проте здається, що той яґеллонський вимір

[24] Jan Paweł II. *Pamięć i tożsamość*, c. 66.

> польськости, про який я згадував, у наш час перестав, на жаль, бути чимось очевидним.[25]

7. У світлі численних покликань на польську історію, що з них ми згадали тут лише декотрі, винесену в заголовок цієї статті тезу про те, що Іван Павло II був філософом історії та що основи його розуміння сенсу історії були принесені саме «з далекого краю», можна вважати за очевидну.

Однак тут потрібні ще деякі додаткові роз'яснення. Отже, подаючи свої оцінки й викладаючи своє бачення історії, папа покликався на польський історичний досвід не тому або не тільки тому, що цей досвід був йому знайомий особливо добре – в силу того, що він особисто й дуже глибоко його пережив. Важливіше було інше: коли Іван Павло II казав, що польську історію годі «зрозуміти без Христа», він не просто виступав проти перекручення історії свого народу. Він стверджував, що ця історія несе в собі певний зміст, певну науку, яка має універсальне значення. У проповіді на майдані Перемоги 2 червня 1979 року папа сказав:

> Я не хотів би говорити про власну особу, проте мушу разом з усіма вами запитати себе, чому саме в наш час, у 1978 році (всупереч багатовіковій традиції, що склалася в цих справах), на римський престол святого Петра був покликаний син польського народу, польської землі. Від Петра, як і від усіх інших апостолів, Христос жадав, щоб вони були Його «свідками в Єрусалимі, у всій Юдеї та Самарії й аж до краю землі» (Ді. 1:8). Чи ж не можна на підставі цих слів Христових зробити висновок, що Польща стала в наш час країною особливо відповідального свідчення?[26]

Суть цього свідчення полягала, мабуть, у збереженні традиції, яка давала надію. Надію на те, що розперезані й на перший погляд непереможні сили зла не опанують всього дальшого перебігу історії. Свого часу ця надія спонукала молодого Кароля Войтилу відмовитися від боротьби зі злом на умовах, які хотіли нав'язати йому самі ж сили зла. Йому, напевно, важко було протистояти настроям та очікуванням ровесників, однак Войтила не взяв зброї до рук у переконанні, що зможе послужити людству радикальніше й успішніше, ведучи інакшу боротьбу, в іншій площині. І мав рацію: як *servus servorum Dei* він немало причинився до того, що страшне XX століття завершилося 1989 роком.

Переклав з польської мови **Петро Гусак**.

---

[25] Jan Paweł II. *Pamięć i tożsamość*, c. 92.

[26] Jan Paweł II. *Pielgrzymki do Ojczyzny*, c. 21.

Czesław Porębski

Philosophy of History Brought from a Distant Land

The author discusses the historio-philosophical views of Pope John Paul II in the context of the Polish historical experience and Christian cultural heritage. The Pontiff's academic and pastoral works were based on his deep conviction that the European culture, including especially the Polish one with which he identified himself, is profoundly Christian. The rootedness in one's own tradition defines a nation's values and directs its further development. When a nation is deprived of its state, its national consciousness is mainly preserved through its language and its spiritual culture.

Keywords: Karol Wojtyła (John Paul II), multiculturalism, religion and state, Christian values.